

שירתה של רחל מדר היא שירה מאופקת, שעיקר איפוקה נגלה בעמדת הדוברת בה כלפי הטבע. עמדה מתבוננת, שלעולם אינה מכפיפה את הטבע לרגשותיה, אינה משתררת עליו. היא מביטה בו, נרגשת מגילוייו מלאי היפעה והמכאוב, אך אינה הופכת אותם לכלי לרגשותיה.

למשל, בשיר הפותח את הספר, "איילי הצפון", היא כותבת: "איילי הצפון רושפים בנחיריהם בשעטה קדימה / והאוויר מוכסף מעצים מוכבדים בשלג. // אני לשה בצק לעוגה מול חלון המטבח / הפתוח להבל החמסין, // מחזיקה חזק את רגליי שלא לדהור אליהם". בצפון על פי רוב אין שלג, ודאי שלא איילים. המראה שהיא רואה מבעד לחלון המטבח מצוי בדמיונה בלבד, והוא ניעור בה על דרך ההיפוך, כסוג של נוחם למול החמסין, והזיעה הכרוכה בלישת בצק. אבל השורה המסיימת, "מחזיקה חזק את רגליי שלא לדהור אליהם", היא רב-משמעית. היא מבטאת את הכמיהה לפרוץ מתוך החמסין, וגם מן המלאכה הביתית המתישה, אל הצפון המדומיין; היא גם מבהירה, שרגלי הדוברת נטועות עמוק במציאות חייה, ואף על פי שהיא חשה כמיהה לדהור ממנה אל איילי הצפון, אין היא עושה כן; עם זאת, היא כותבת "לדהור אליהם", משתמשת בפועל 'דהר' המתקשר אצלנו לא עם בני אדם, אלא עם איילי הצפון. משמע, היא מוצאת שוויונות בינה לבינם. היא כאן, נטועה בביתה בחמסין, הם שם, בצפון, אבל יש בה ממהותם של איילי הצפון.

העמדה המאופקת למול הטבע נגלית ברבים משיריה. למשל, השיר "אדמה": "סתיו, בחלוני העננים מפיצים / אור ורוד זרקורי, / על שולחני אדמת גליל. // אני ממוללת רגבים, / אוחות באחד, / טובלת בתה - / ומוצצת בפיו." המחווה הזאת, מציצת הרגב, היא חושנית, אבל קטנה. היא מוהלת את רגב האדמה בתה, במשקה ביתי, מוהלת את הטבע בחוץ בבית בפנים, לא מוציאה את הדוברת אל החוץ. כך קורה גם בשיר "עוד בוקר", שבו היא כותבת: "לחי ורודה לענן, / צבע נחושת לברוש, / הזדמנות אחרונה לטל, / קול ציפור נפגש / במי אסלה מודחת." שוב, הדוברת מתבוננת בעולם, חווה אותו לפרטיו במירב חושיה, וזוהי סגולה נעלה

החלוף. בשיר "במחזור הזמנים" היא כותבת "כמה רגעים / יש ברגע של חסד, // יש בו כל היקום / יש בו נצח. / חבל שכבר חלף." ובשיר "הזמן" היא מוסיפה: "הזמן היה כמו עוגייה חמה / שרק יצאה מהתנור, // נגסתי ונגסתי, // ואפילו פירורים / לא נותרו בכף ידי."

אבל מול הצער על חלוף הזמן והחיים ואי היכולת למצותם, ישנה ידיעת קיומו של העולם העליון, העולם מעבר לפני החלוף של המציאות. עולם זה נשקף בהרבה משירי הספר, לעתים בכאב, כמו בשיר "סולם יעקוב", המעיד כי לא הספיקה לעלות אל העולמות העליונים, לעיתים בהומור כמו בשיר "משאלה", המדבר על השוות בעולמות העליונים בזמן החלום, ולעיתים במלוא היופי והכמיהה, כמו בשיר "הכוכבים", שבעיני הוא מן השירים היפים בספר: "מה ידעו סוסוני הים / ששונות הים לא ידעו? / מה ידעו דגיגי הזהב / שהאצות לא ידעו? / הם האמינו באגדות / ולמדו ביום אחד / את שמות הכוכבים." זהו שיר על אבולוציה של יצורי החיים השואפים וכמהים אל העולמות העליונים, אל הנעלם. ההבדל בין סוסוני הים ודגיגי הזהב לבין שונות הים והאצות הוא כוח האמונה והכמיהה להגיע מעלה, אל הכוכבים. בוכות האמונה והכמיהה הללו הפכו סוסוני ודגיגי הים ליצורים מתנועעים ומורכבים יותר מן השונות והאצות, שנתרו דבוקות לקרקעית הים. ונדמה לי, שזה גם מה שהספר הזה מוסר לקוראיו. שבזכות האמונה בעולמות העליונים והכמיהה להגיע אליהם נזכה גם כל אחד מאיתנו בהתפתחותו. ■

...

אילן שיינפלד

רחל הרביעית

על "שירת האדמה" מאת רחל מדר, הוצאת שופרא לספרות יפה, 2013

צמיחתה של משוררת, בכל זמן, היא סוג של נס. השירה העברית עד שנות השבעים לא עודדה צמיחתן של משוררות, ואז עלה דור חדש של משוררות אל מפת הספרות העברית ושינה אותה כליל. לכן, גילוייה של משוררת כמו רחל מדר, שכבר העמידה צאצאים ומימשה קריירה ארוכה כמורה, הוא בעבורי נס.

לבני אדם בכלל ולמשוררים בפרט, אבל בסופו של דבר מתכנסים רשמי החושים של הבוקר הזה לפנים הבית, לקולה של אסלה מודחת.

דבר דומה מתרחש בשיר "תפילת העץ": "שולחן העץ מקבל אליו סריג אור צל. / לוחותיו זוכרים שמש מלטפת / כשהשתרגו אל אור. // העץ בגינה מתפלל, ועל השולחן / נפקחות עיניים / ונעצמות, / תפילת ענפים רכה באה אל / חדרי." שוב היא מתבוננת בטבע, רואה את העץ כמתפלל, ואז תפילתו באה אל חדרה. כאן היא מדמה את תנועת העץ ורכינתו למתפלל. נוכחותה כמדמה ברורה. אבל הדימוי והמדומה שבים ונסוגים אל המדמה, אל פנים הבית.

גם כשהדוברת בשירים מזהה שני קצוות בטבע, חוויות מנוגדות זו לזו בעוצמתן, אין היא הולכת בגדולות, היא תמיד בוחרת מביניהן באפשרות המופחתת יותר, המינימליסטית, המתאפקת. למשל, בשיר "ברוש": "במעלה הגבעה / ברוש גברי / עלה כתורן ספינה // בציורי המורה לטבע / בשיעור על עקמומיות כדור הארץ. // בראש הגבעה ירקות מחודדת / ניצבה חגירת / על גזע קטן." הברוש, אותו סמל פאלי הנגלה בשיעורי המורה לטבע, נגלה בהתמעטותו אחרי השיעור. מה שנדמה היה, לרגע, כפאלוס, שב לממדיו הטבעיים, המוקטנים, כירקות מחודדת חירות, הנשענות על גזע עץ. דבר דומה מתרחש בשיר "סוף אדר": "החרציות, זקופות, זקורות, / מתיזות לך את הזהוב ישר לפנים, ומולן את השיטות "מלאות וכבדות, / תפרחותיהן, כדורים זורמים, / זולגים, מטפטפים חלב זהוב / ניגר לגדות כבישים". החמניות הן סמל פאלי, מזדקר, מתיז, ואילו השיטות הן נשיות, עגולות, כבדות כאישה הרה, זולגות חלב זהוב על הכבישים. שוב, הרוך מועדף כאן על פני העוז והחוזק, והדוברת נזהרת מלערבב את עולמה הפרטי במה שהיא מגלה בטבע. כמו במקרה הברוש, היא מאייכת את רשמיה, מקטינה ומאפקת אותם.

פרק השיר השני בספר "גן געגועים" מביא שירים לאהוב. בעיניי אלה שירים לאל הבורא את הטבע, שירים המביעים את כמיהתה לאל, ובו-בזמן גם שירים לאישה, לבעלה. למשל, בשיר "גן געגועים" היא כותבת: "הדי בשמיך נשאו קולם. / שוב שמעתי קולך בגן." כאן חשתי בבירור שמדובר באל, האל שברא את הגן הזה, המעורר בדוברת כאלה געגועים סתומים, שהיא מתארת כ"ערימת מחשבותי, כענן נודד / הרחיקה לגן געגועים בודד." כך גם בשיר "תאוה": "בני ישראל אהבו את השליו / שאלוהים שלח משמיים, / ואספוהו עוד ועוד אל קרבם, בין שיניהם // בחוף הים, בחול הרך, / הבור מתמלא במים. / מי הים

ייאספו אל קרבם. // רק בחצרי הבור / נמלא / ומתרוקן באחת." היא קושרת כאן בין בני ישראל, שהאל מזין אותם, לבין מחזור המים בטבע, ואת שניהם אליה, אל הבור בחצרה, הנמלא ומתרוקן באחת. בעבורי, זהו שיר נפלא על מעשה היצירה. שהרי, מה קורה בתהליך היצירה? בור התודעה נמלא אט אט, אבל מתרוקן באחת, בעצם מעשה הכתיבה.

את עומק אהבתה לאישה, כמיהתה אליו והאישור של אהבתה לו, מבטאת רחל בשירים "הים", "ניסן", "הזלילה" וב"חוף כינרת". בעיניי, שיאם בא בשורות: "במלוא פניו של ירח ניסן / שמעתי את ביתי, את צעדיך, / ידעתי את אהבתך." האהבה קשורה כאן קשר הדוק אל הבית, אל הטבע ואל יכולתה של הדוברת להתבונן בטבע מתוך ביתה. זהו, בעיניי, האישור הנפלא ביותר שיכול להיות לאהבת איש ואישה. שהרי מה היא אומרת כאן, בקטלוג הקטן הזה? אני בחוף, בטבע, אבל שומעת גם בו היטב את הפנים. דווקא היותי בחוף מחזקת את שמיעת אהבתך.

פרק השיר "מקום, זמן, נוף", עוסק במשפחתה של הדוברת. השיר הראשון, שעל שמו קרוי הפרק, עסוק בבירור מקומה של הדוברת בתוך ביתה. "מי שהוציא שורש", היא כותבת, "מצא משפחה. // גוף מצא גוף, נולד גוף, / גוף אני, גוף אתה. // משנה מקום / ימצא את גופו." אכן, אחרי שהוצאת שורש והקמת משפחה, שעה שאתה רוצה לבודד לעצמך מחדש מקום בעולם, עליך לשנות מקום בתוך עצמך. כי "גוף אני, גוף הייתי / גוף בסמיכות וגוף ביחיד". ורק מתוך מציאותה הנפרדת בתוך היחיד, בתוך הסמיכות הזוגית וההורית, ניתן לא רק להוציא שורש, אלא גם להצמיח פירות, כמו שכל שירי הפרק הזה מתארים.

שיאו של הפרק הזה בא בשיר "הים": "אישה אחת קרא אליה את הים / והוא בא כנוע, שקט כמשרת. / נושא על גבו את ביתה, חצרה ועצי פרייה. // לעת ערב נשאה עיניה מבעד לחלונה והנה הים, / הקצף הלבן בפסי כחול, עוטף כטלית / את חצרה, את פרייה, את ציפוריה." הנה, שוב, עמדתה הקבועה של הדוברת בשירים אלה. אין היא משתררת על הטבע, אלא משביעה אותו, מזמנת אותו אליה, וכשהוא בא, אין היא נמלטת אליו או יוצאת לקראתו, אלא נותנת לו לעטפה בתוך הקיים לה, בתוך ביתה, בתוך חייה.

רחל מדר מבטאת כאן את עמדתה המפוכחת, העמוקה והאמיצה של משוררת, שהיא גם סבתא ואם. היא אומרת, גיליתי את שירי ואת שירתי ולא אותר עליהם. גיליתי את יכולתי לשבת יום יום מול הטבע ולכתוב עליו מתוך ביתי. לא אעזוב את ביתי ואת חיי למען שירתי, אבל הניחו לי

תפלות, הבל הבלים או ייאוש מן החיים. במחיצת מילותיה ותיאוריה הקורא חש כבתפילה אישית מתמשכת. השירים הם כמילות השבעה קדושה, לקוחות מעולם הקבלה היהודית ורותמות את כוחות האור, השפע והמסתורין לשירותה של נשמת האדם המייחלת.

"לנגן בחליל", עמ' 70

אתבונן בשיר אחד מהספר כדי להמחיש במעט את עושר החוויה האמונית-מיסטית-יהודית השורה בכל השירים. בשני הבתים הפותחים את השיר אנו פוגשים בחוויה אישית מאוד, בסיטואציה של האזנה ליצירה קלאסית: "הרועה הנאמן" מאת ויואלדי. מתוארת הנגינה העדינה בחליל היוצר תהודה רגשית כמו בשעת נשיקה בין אוהבים.

לְנַגֵּן בְּחַלִּיל בְּרֵךְ,
כְּמוֹ לְתַנּוֹת אֲהָבִים.
תְּהוֹדֶה,
מִשְׁפָּתֵי אוֹהֵב לְאֲהוּבָה.

אחר כך מוזכר שם היצירה, "הרועה הנאמן", שהוא מושג סימבולי חשוב בתנ"ך, לכיסופים למנהיג עם נאמן, וגם דימוי לאלוהים כמנהיג העליון הנאמן ללא ספק. אולם בבית זה אנו עדיין בספרה האישית-פרטית. הרועה הנאמן יכול להתפרש כגבר אוהב נאמן לרעייתו, המוביל אותה בכרי אהבה וחסד ודואג לכל מחסורה.

הרועה הנאמן של ויואלדי מתרפק על נמען בלתי ידוע בהשפעת צלילי החליל. הוא כמה למשהו ומתרפק עליו, אולי על אהובתו.

משום היות צלילי מיתרי הצ'לו נוגים, נשמתו של הרועה הנאמן נפרטת, מתחלקת לחלקים קטנים ההולכים ונמוגים, ותוך כדי כך הם מתפעמים מעוצמת החוויה. אליהם מצטרף הצ'מבלו, הקוצב מקצבי לבה של המאזינה לו. היא מסורה כולה בידו של הרועה הנאמן המורכב מסינרגיה של כלל הצלילים: של החליל, הצ'לו והצ'מבלו. לפנינו חוויה שלמה של מוסיקה והשפעתה הנפשית-גופנית על המשוררת המאזינה כל-כולה.

הְרֹעֵה הַנְּאָמֵן לוֹיֹאֲלָדִי
מִתְרַפֵּק מִתּוֹךְ שִׁמְעַ צְלִילֵי הַחֲלִיל,
נִשְׁמָתוֹ נִפְרָטֵת עַל מִיתְרֵי הַצ'לוֹ
נוֹגִים נוֹגִים,

את זמן היצירה והשקט שלי, הזמן היחיד בו אני יכולה לאזן מחדש את מקומי בתוך עולמי, חיי וביתי.
שירה זו אינה מהלכת בגדולות. להפך. היא אומרת, אני את שלי אומרת, חווה וכותבת בתוך הקיים. אבל אני עומדת על זכותי לפרטיותי, על זכותי להגיד את עולמי מתוך עולמי ובתוך חיי.

זו הסיבה שאני כל כך אוהב את רחל ואת שיריה, ומדוע אני חושב, שרחל אמיתית וגדולה התווספה לשורת הרחלות של השירה העברית: רחל מורפוגו, רחל בלובשטיין-סלע, רחל חלפי וכעת גם רחל מדר.

■ ■ ■

אסתר ויתקון

ניצוצות מהמבוע

התבוננות בשיר מתוך ספר שיריה של חוה נתן "ניצוצות מהמבוע", הוצאת צור-אות, ירושלים, תשע"ד, 103 עמ'

ספרה של חווה נתן, "ניצוצות מהמבוע", הוא שכיית חמדה מלגו ומלבר – שיריה של חווה מיוחדים במינם, ובראשי השערים ציוריה המופשטים שתנועתם רוחנית כלפי מעלה.

היצירה מביעה השתאות על יופיו, נפלאותיו וסודותיו של היקום שברא אלוהים. יש בספר היענות הנפש והנשמה לקסמה של היצירה הכבירה של בורא העולם המתגלם בטבע ובמוסיקה. במילות השירים זרימה מענגת ומרוממת בכנפי צלילי המוסיקה על כליה השונים: החליל, הכינור והצ'לו וכלים אחרים ביצירות מוסיקליות קלאסיות מובחנות.

המוסיקה היא המרכבה הנהדרת שעליה נפשה הרגישה של המשוררת רוכבת ומתחברת אל מחוזות מופלאים של הקיום המיסטי בעולמו של האדם המקווה, המתפלל, המתייסר לעתים, ולעולם אינו חדל להאמין בטוב חסדו של האל, ובמשמעות חיי אדם בעולם הזה ובעולם הבא, במחזוריות החיים הפיסיים והרוחניים.

בקוראי בשיריה אני חשה כפורשת כנפיים של אור וחווה משמעות טעם חיי אדם. אין בשירים שמץ מקום לתחושת

